

Az Bilinen Bir Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur: Geleneksel Araştırma

A Less-Known Minister of Health Dr. Rıza Nur: Traditional Research

Hülya ÖZTÜRK^a, Atiye EMİROĞLU^b

^aEskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Eskişehir, Türkiye

^bKaramanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Ermenek Meslek Yüksek Okulu, Sağlık Kurumları İşletmeciliği Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Karaman, Türkiye

ÖZET Tarihi olayları anlamak meşakkatli bir yoldur. Belgeler ve özgün çalışmalarla aydınlatılmaya çalışılan biyografi yazımında biyografisi yazılan kişinin olaylar karşısındaki tepkisi, aldığı kararlardaki farklılıklar, kişinin içinde bulunduğu dönemdeki ruh hâliyle de ilintilidir. Dr. Rıza Nur'un farklılığı da belki de tam da bu gerçeğe dayanmakta, yaşadığı yüzyılın ruh hâlini yansıtmaktaydı. Siyasi yönü çok bilinen, Sağlık Bakanlığı yönünün ise çok az çalışıldığı Dr. Rıza Nur'un biyografisinin kaleme alındığı bu çalışmada her iki yönüne de ışık tutmak amaçlanmaktadır. Tıp tarihi çalışmaları içerisinde nitel araştırma deseni kullanılarak hazırlanan çalışmada, Başbakanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivleri ve Meclis-i Mebûsan, Millet ve Türkiye Büyük Millet Meclisi ait belgeler, Ocak ve Nisan 1923 tarihleri arasında yazarlar tarafından Osmanlı alfabesinden günümüz Türkçesine çevrilerle çalışmada kullanılmıştır. Makale, kitap gibi ikinci el kaynaklar da araştırma sürecinde kullanılmıştır. Cerrahi profesörü olan Dr. Rıza Nur, Meclis-i Mebûsan ve Büyük Millet Meclisi azalıkları dışında Maarif, Hariciye ve Sağlık Bakanlıkları görevlerini icra etmiş, Sağlık Bakanlığı sırasında savaş döneminde olan devletin o dönemki sorunlarını çözme noktasında mühim adımlar atmıştır. Bir taraftan Osmanlı Devleti sistemi içinde eğitim alan ve geleneksel duygularla yetişen, diğer taraftan Avrupa gördüğü sırada orada edindiği bilgiler ve kendi gelenekselliğiyle yetişen Rıza Nur, kimi zaman koyu milliyetçi kimi zaman da Arnavutları Türklüğe karşı ayaklandırmaya çalışan kişiliğiyle gözlenmiştir. Öldükten sonra yayımlanan "Hayat ve Hatıratım" adlı yazdığı eserleriyle gündeme oturan, bu hatıratıyla en yakınlarını dahi hayrete düşüren Dr. Rıza Nur, bugün dahi gizemini korumaktadır. Kurtuluş Savaşı sürecinde önemli görevlerde bulunan ve hatta iki önemli barış anlaşmasında imzası bulunan Dr. Rıza Nur'un Türk siyasi hayatına katkıları tartışılmazdır.

ABSTRACT Understanding historical events is a difficult path. In the biography writing, which is tried to be clarified with documents and original studies, the reaction of the person whose biography is written against the events, the differences in the decisions he takes, and the mood of the person in the period he is in. Dr. perhaps the difference of Dr. Rıza Nur was based on this fact, reflecting the mood of the century in which he lived. In this study, in which the biography of Dr. Rıza Nur, whose political aspect is well known and whose Ministry of Health aspect is rarely studied, is aimed to shed light on both aspects. In the study, which was prepared by using a qualitative research design within the studies of the History of Medicine, the documents belonging to the Prime Ministry Ottoman and Republic Archives and the Parliament of Parliament, the Nation and Grand National Assembly of Türkiye were translated from Ottoman alphabet to today's Turkish by the authors between January and April 1923 and were used in the study. Second-hand sources such as articles and books were also used in the research. Dr. Rıza Nur, who is a professor of surgery, performed his duties in the Ministry of Education, Foreign Affairs and Health, apart from the members of the Parliament and the Grand National Assembly, and took important steps to solve the problems of the state, which was in the war period, during the ministry of health. Dr. Rıza Nur, who was educated in the Ottoman State system and grew up with traditional feelings, and on the other hand, contradicting his own tradition and the knowledge he gained there while seeing Europe, was sometimes observed as a fierce nationalist and sometimes as a person who tried to revolt Albanians against Turkishness. Dr. Rıza Nur, who came to the fore with his works titled "Life and Memoirs" published after his death, and amazed even his closest relatives with what he wrote in this memoir, maintains its mystery even today. The contributions of Nur, who played important roles during the War of Independence and even signed two important peace agreements, to Turkish political life are indisputable.

Anahtar Kelimeler: Dr. Rıza Nur; sağlık bakanları; sağlık politikaları; siyaset ve sağlık; Cumhuriyet Dönemi

Keywords: Dr. Rıza Nur; ministers of health; health policies; politics and health; republican era

KAYNAK GÖSTERMEK İÇİN:

Öztürk H, Emiroğlu A. Az bilinen bir sağlık bakanı Dr. Rıza Nur: Geleneksel araştırma. Türkiye Klinikleri J Med Ethics. 2024;32(1):19-27.

Correspondence: Hülya ÖZTÜRK

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD, Eskişehir, Türkiye

E-mail: hulyaozturk33b@gmail.com

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Law and History.

Received: 10 Jul 2023

Received in revised form: 29 Aug 2023

Accepted: 24 Oct 2023

Available online: 02 Nov 2023

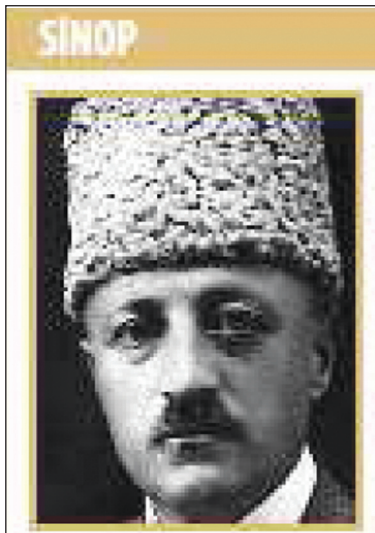
2146-8982 / Copyright © 2024 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

Dr. Rıza Nur, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde dünyaya gelmiş, dönemin önemli fikir ve ilim adamlarındandır. Askeri Tıbbiye eğitimi sonrasında Osmanlı Dönemi, Meclis-i Mebûsan'da ve Büyük Millet Meclisinde vekillik yapmıştır. Sırasıyla Hariciye, Maarif ve Sıhhiye Vekilliklerinde de bulunan Dr. Rıza'nın siyasi hayatı oldukça çalkantılı dönemlere ve olaylara şahitlik etmiştir.¹

Dr. Rıza, 1918 yılında Cihan Harbini Osmanlı için sonlandıran Mondros Ateşkes Antlaşması ve Kurtuluş Savaşı sonrasında toplanan Lozan görüşmeleri sırasında da aktif olarak siyasi hayatta görev almıştır. Dr. Rıza, sert üslubu ve mizacının farklılığı sebebiyle pek çok defa eleştirilmiş, ismi siyasi spekülasyonlarla çok fazla anılmıştır. Bu gibi durumlar kendisinin hakkında Türk siyasi hayatta çok konuşulmamasına sebebiyet vermiştir. Renkli ve zor bir kişilik olması ve çoğu kez olaylar karşısında takındığı üslubu, yaptığı pek çok değerli çalışmanın dahi önüne geçmiş, bu durum kendisine ve ailesine dair çok az bilgiye sahip olunmasına yol açmıştır.

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Çalışmada, Dr. Rıza Nur'un hayatı, kişilik özellikleri, eserleri, siyasi yaşamı boyunca ortaya koyduğu çalışmalar ve Sağlık Bakanı olduğu dönem ile yurt dışında bulunduğu süreler tıp tarihi araştırma yazılarında kullanılan biyografi incelenme yöntemleri doğ-

RESİM 1: Dr. Rıza Nur, meclis arşivi. TBMM Albümü. VIII. Yasama Dönemi/1946-1950. Cilt 1. 1920-1950. TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1. Haziran 2010.

rultusunda incelenmiştir (Resim 1). Çalışma sırasında biyografi inceleme aşamaları kullanılmış, az bilinen ama bir o kadar renkli özelliklere sahip Dr. Rıza Nurla ilgili yapılan çalışma sırasında tarafsızlık ölçütüyle çalışma kurgulanmıştır. Yazıda biyografi yazımı için gerekli olan yalın ve anlaşılır bir üslup kullanılmaya çalışılmış, dönemin Başkanlık Cumhuriyet Arşivi ile Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) arşivinde (Meclis-i Mebûsan-Büyük Millet Meclisi ve TBMM'ye ait) çalışmanın konusunu oluşturan dönemler incelenmiştir. Belgeler tasnif edildikten sonra ilgili bulunan belgeler tahlil, tenkit süreçlerinin ardından metin içerisinde kronolojik bir sıralamayla kullanılmış, 1928 yılına kadar ülkemizde geçerli yazı dili olan Osmanlı Türkçesi ile yazılmış kaynaklar ise çevirileri yapıldıktan sonra çalışmada kullanılmıştır. Arşiv belgelerinin tarama-tasnif-tahlil ve tenkit süreçleri 8 aylık bir çalışmayla gerçekleştirilmiştir. Arşiv kaynaklarının, süreli yayınların, tetkik eserlerinin, TBMM zabıt ceridesinin incelendiği çalışmada nitel araştırma deseni benimsenmiştir.

BULGULAR

DR. RIZA NUR'UN HAYATI VE ESERLERİ

Sinop ili Camikebir Mahallesi doğumlu olan Dr. Rıza, 1878 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Kunderacı Mahmut Zeki Bey, annesi Hacere Hacile hanımdır. İlk ve orta eğitimini Sinop'ta, ardından İstanbul Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'ni bitirerek mezun olmuştur. Babasının isteği üzerine aynı yıl Tıbbiye İdadisi'ne girmiş, 1895 yılında tamamladığı idadi eğitimini askeri tıbbiyede okuyarak 1901 yılının Kasım ayında tabip yüzbaşı olarak mezun olmuştur. Şubat 1902 yılında Gülhane Hastanesinde tıp asistanı olarak göreve başlamış ardından Gülhane Hastanesinde Cerrahi ve Ortopedi İhtisasını tamamlamıştır.^{1,2}

1903 yılında tabip kıdemli yüzbaşısı rütbesine gelen Dr. Rıza, 1905'te Gülhane Hastanesi'nde muallim muavinliğine atanmış, 1907'de cerrahîde profesörlüğünü almış, 1908'de binbaşılığa terfi etmiştir.^{1,3} Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucu üyesi olduğu da bilinen Dr. Rıza'nın, İstiklal harbi sırasındaki kıymetli hizmetlerinden kaynaklı kendisine İstiklal madalyası verilmiş, İstiklal madalyası şeridi 1926 yılında kırmızı-yeşil olarak değiştirilmiştir. Sinop me-

busu Dr. Rıza, 1926 senesinde emekliliğini istemiştir.⁴ Serasker Mehmet Şükrü Paşa'nın kızıyla evlenmiş olan Nur'un çocukları hakkında bilgi edinilememiş olup, 8 Eylül 1942'de hayatını kaybettiği bilinmektedir.^{1,2}

Yazarlık vasfı da bulunan Dr. Nur'un eserlerine bakıldığında sadece sağlıkla ilgili değil, edebiyat ve tarih alanlarında da çalışmaları bulunduğu görülmektedir. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 35. cildinde Rıza Nur başlıklı makalesinde Ali Birinci'nin de belirttiği eserlerinden bazıları şöyledir: Tercümesini yaptığı Fenn-i Cerrahî-i Ortopedi, uzun dönem ders kitabı olarak okutulmuştur.⁵ Belsoğukluğu ve Frengiye Yakalanmamak, Çaresi, adlı eser 1905/1906'da (1323) İstanbul'da basılmış, Serbin Verem-i Kâzıb-ı İltihabisi 1903/1904'te (1321) 40 sayfa basılmış olup, Prof. Wieting ile hazırlanmıştır. Cerh-ı Unük ve Eviye Asabı Kebire 1908/1909'a (1326) ait olup 16 sayfadır. Prof. Wieting ile hazırlanmıştır. 1907/1908 (1325) yılında Nebat-ı Sanai adlı eserinin basılmasına Maarif-i Umumiye-i Nezaret Celilesi tarafından izin verilmiştir.⁶ Hitân ve Emrâz-ı Zühreviye 1908/1909'da (1326) 25 sayfa, Yeni Usul-ü Hitan ve Yeni Kısaç 1907/1908'de (1325) 32 sayfa, Hitanın Hiss-i Tensülî Üzerine Te'sirî; Sünnetçiler ve Doktorlar eseri 1908/1909'da (1326) 24 sayfa, Hitânda İbtal-ı His 1908/1909'da (1326) 13 sayfa, Hitânda Kan Gelmesi ise 1907/1908'de (1325) 10 sayfa olarak hazırlanmıştır. Sıhhi Tıbbî Makaleler 1323'te 102 sayfa, Sun'î Nebat ve Hayatın Hikemî Esasları 1323'te 32 sayfa olarak hazırlanmıştır. Tıp çalışmaları dışında Cemiyet-i Hafıyye 1911/1912 (1330), Gurbet Dağarcığı 1919, Hürriyet ve İtilâf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü? İçyüzü 1919, Samson ile Dalile (opera) 1921, Jannette'in Düğünü (opera) 1922, Türkiye'nin Sıhhi, İçtimai Coğrafyası 1922, Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti'ne Rapor 1923, Servet-i Şahane ve Hakk-ı Millet 1324, Meclis-i Mebûsanda Fırkalar 1909, Türk Tarihi 1924 yılında hazırlanmaya başlanmış, 1926'da basılmasına izin verilmiştir.⁶ Ayrıca Tıbbiye Hayatından 1909/1910 (1327), Şecere-i Türk 1925, Arap Şiirbiligi (El Aruz) 1926, Sinop'ta Türk Atları Tamgaları 1928 yılı, Türk Mıntakası 1928 yılı, Oughouz-Nâme 1928 yılı, Türkbilik Revüsü 1931-1938 yılları, Hilâlin Tarihi 1933 yılı, Şehname

ve Firdevsi 1934 yılı, Köprülüzâde Fuad Bey'e cevap 1935 yılı, Ali Şir Nevaî 1935 yılı, Kaygusuz Abdal Gaybî Bey 1935 yılı, İnsan (Hıfzıssıhha) 1929 yılı, Namık Kemal 1936 yılı, Meclis-i Meb'usan İntihabı (Sinop İntihabı Dolaşması) 1935 yılı, Rüya 1936 yılı, Hürriyet Şiiri 1936 yılı, Rıza Nur Kütüphanesi 1937 yılı, Karmen 1938 yılı, Özdemir nen Dolun 1938 yılı, Millî Opera-komik-Leblebici Horhor 1938 yılı, Hücumlara Cevaplar 1941 yılına ait eserleridir.^{3,5-7}

Dr. Rıza, "Hayat ve Hatıratım" adlı hayatını anlattığı hatıratını öldükten sonra yayımlanması şartıyla bir kütüphaneye emanet etmiş, bu kitabı kendisiyle ilgili oldukça sert eleştiriler yapılmasına sebep olmuştur.⁷

DR. RIZA NUR'UN SİYASİ YAŞAMI

Dr. Rıza, Meşrutiyet'in ikinci kez ilanından sonra Meclis-i Mebûsan seçimlerinde milletvekili seçilmiştir. İyi derecede Fransızca bilmekte olup, bir süre İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeliğini yerine getirmiştir. Sırasıyla Tıp Doktoru, Tabip Binbaşı, Haydarpaşa Hukuk Mektebi Müderris Muavinliği görevlerini yerine getirmiştir. Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi incelendiğinde Dr. Rıza'nın en genç mebuslardan olduğu, kâtiplik yaptığı belirtilmiş, ancak 1.2.3. birleşimlerinde Kastamonu milletvekili olduğuna yer verilirken, 4. birleşimden itibaren kâtiplik görevine devam ettiği ancak vekilliğini yaptığı yerin bu defa Sinop ili olarak verildiği dikkat çekmektedir.³

Askerî tıbbiye yıllarında İttihat ve Terakki Cemiyetine üye olsa da zamanla buradan ayrılmış, Ahrar Fırkası ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasında çalışmıştır. 31 Mart olayı sonrasında can güvenliğini için Atina'ya gitmiştir. İttihat ve Terakkiye muhalefeti nedeniyle profesörlüğü alınıp rütbesi kıdemli yüzbaşılığa indirilmiş, 1912 seçimlerinde de milletvekili seçilememiştir. Balkan Savaşlarında İhtiyat Zabiti Doktor olarak yaralıların tedavisinde görevlendirilmiş, 5 Aralık 1912'de Şehremaneti'ne bağlı Morg Müessesesinin müdürlüğüne atanmıştır.^{1,2}

İttihat ve Terakkiye karşı duruşu, özellikle Arnavut halkını İttihat ve Terakki yönetimine düşman etmeye çalıştığı gerekçeleriyle tutuklanıp hapse atılmış olan Dr. Rıza, sonrasında sürgün edilmiştir. Sürgünde Köstence, Cenevre, Nice ve Mısır'da ikamet etmiş, Cenevre'deyken bir hastanede çalışmıştır.^{1,2}

23 Nisan 1920’de TBMM’nin açılmasındaki yoğun gayretler sonrasında Sinop milletvekilliğini, ardından 3 Mayıs 1920’de kurulan 1. İcra Vekilleri Heyeti içerisinde Maarif vekilliği görevini ifa etmiştir. Aynı dönemlerde Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey’in görevinden istifa etmesi üzerine İsmet Paşa’nın Hariciye Vekili olması kabul edilmiş, ancak İsmet Paşa göreve gelene kadar yaklaşık 5 ay kadar Dr. Rıza Hariciye Vekili olarak görevde bulunmuştur.^{1,2,8} Hariciye Vekili olduğu sıralarda Trakya’da Yunan mezaliminin protesto edilmesinde etkin rol oynamıştır.^{1,2,9}

Mustafa Fevzi Çakmak’ın başkanlığında kurulan 3. İcra Vekilleri Heyetinde 24 Aralık 1921’de Dr. Refik Saydam’ın halefi olarak Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekilliği, Hüseyin Rauf Orbay’ın başkanlığında 12 Temmuz 1922’de kurulan 4. İcra Vekilleri Heyeti üyeliği ve ardından Ali Fethi Okyar’ın başkanlığında 14 Ağustos 1923’de kurulan 5. İcra Vekilleri Heyetinde Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekilliği yapmıştır. Lozan Konferansı Heyeti 2. Delegatesi olarak Lozan konferansına katılmıştır. Siyasi yaşamı içerisinde Nizamnâme-i Dâhilî ve Kitaplık Encümenleri Reisi görevinde de bulunmuştur.^{1,2}

Ali Fuat Cebesoy’un 9 Kasım 1920’de İcra Vekilleri Heyeti kararıyla Moskova Büyükelçiliğine atanmasının ardından Doğu Cephesinde barışın sağlanması, Rusya’nın iktisadi ve mali yardımını sağlayan 16 Mart 1921 tarihli Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması, İktisat Vekili Yusuf Kemal ve Sinop Milletvekili Dr. Rızayla birlikte imza altına alınmıştır.^{1,2}

DR. RIZA NUR’UN BÜYÜK MİLLET MECLİSİ VEKİLLİĞİ VE BAKANLIKLARI ESNASINDA YAPMIŞ OLDUĞU ÇALIŞMALAR

6 Mayıs 1920-16 Aralık 1920 yılları arası Milli Eğitim Bakanı olan Rıza, İcra Vekilleri Heyeti içerisinde Türk Devleti’nin ilk Milli Eğitim Bakanı olma şerefine nail olmuştur. 1920 yılında Meclis’te yapılan üçüncü oylamadan sonra 65 oyla Maarif Vekâletine getirilen Nur, üçüncü defa yapılan oylamayla seçilmesini Meclisi Alinin hakkındaki tereddüdü olarak telakki ettiğini açıklamıştır. Nur’un fevri kişilik yapısıyla bağdaştırabileceğimiz bu değerlendirmesi sonrasında Melis’te yapmış olduğu konuşmasında:

“Bendeniz, usulî meşrutiyete pek riayetkâрім; bu meşrutî memleketlerde vuku bulan bir şeydir. Bazı kabine erkânı itimat reyî aldıkları vakitte Meclisten böyle zayıf bir ekseriyetle itimat alabilirler. Fakat onlara düşen vazife, itimadî zayıf gördüklerinden dolayı istifa etmektir. Binaenaleyh arkadaşların aflarını isticrar ve mazur görmelerini rica ediyorum. Bunun için istifa ediyorum. Yerime Hamdullah Suphi Bey hakikaten layıktır; tavsiye ederim, cidden bu işi görmeye şayestedir. Dr. Rıza Nur’un bu açıklamasından sonra söz alan Hamdullah Suphi şöyle devam etmiştir: Memleketimizde hayatı siyasiye dâhilinde hakikaten hüsnü şöhret kazanmış, vatanperverliğini ispat etmiş muhterem arkadaşımızın ismi etrafında yeneden yaptığımız bu münakaşada Meclisi Alinize düşen bir vazife vardır: Kendisine bir ekseriyeti kahire ile beyanı itimat etmektir.” demiştir. Hamdullah Suphi’nin teklifi ve meclis oylamasıyla Dr. Rıza’nın Maarif Vekilliği görevi kabul edilir.¹⁰

Maarif Vekili olarak görev yaptığı sıralarda ortaya koyduğu çalışmalara bakıldığında; Ankara’da bazı okulların açılmaması ve muallimlere maaş ödenmemesi gerekçeleriyle muallimler grevi üzerine mecliste “Membai Füyuzat mektebinin açılması, Ravzai Nisvan mektebinin tamir edilmemesi” gibi konular gündeme gelmiş, Dr. Nur’a soru önergeleri sunulmuştur. Dr. Rıza Nur, yapmış olduğu açıklamada muallimlere ödenecek kadar paranın olmadığını, maaşlarının ödenemediğini, okulların açılmadığını belirtmiştir. İdarei hususiyeden maaş alan muallimlerin bu sistemle her zaman bu sıkıntıları yaşayabileceğini belirten Dr. Rıza, maarif kanunlarını yeniden gözden geçirerek Maarif kanunlarında değişiklikler yapılması gerektiğini bildirmiştir. Böylelikle muallimler idare-i hususiyeden değil de muvazenei umumiyyeden maaş alabileceklerdir. Okulların kapanması, öğrencilerin okullara gidememesi Meclis’te önemli tartışmalara neden olmuştur. Maarif Vekilliği yaparken vekâlete ayrılan bütçenin artırılmasını savunmuş, Bolşeviklerin %60 ayırdığı eğitime bizim %1 oranında ayırmamızdan mustarip olduğunu bildirmiştir. İlk hedefte %5-6’lara getirilmesi için Meclisten yardım istemiştir. Vekâlet içerisinde yıkık dökük camları kırık binaya sahip okulların çocukların güvenliği için kapatılmasını istemiştir. Çocukların buralarda tehlike altında olma-

sından mütevellit sıhhiye vekâletinin yapmış olduğu tetkikatla çocukların hastalanma ihtimallerinden kaynaklı okulların sağlamaştırılıp çocuklar için güvenli hâle getirilinceye kadar kapatılmasını önermiş, Sıhhiye Vekili Dr. Adnan Bey ile ortak hareket etmiştir.¹¹ Sağlık mensubu olmasının bu gibi olayların sonuçlarını hızlı tahlil edebilmesinin derhal harekete geçme konusunda kendisine bir öngörü sağladığını söylemek doğrudur.

Kurtuluş Savaşı'nın son dönemlerinde kapanan cephele beraberinde barış anlaşmalarının imzalandığı bir dönemi başlatmış, 1921'de Sovyet Rusya ile sınırlarını belirlemek amacıyla imzalanan Moskova Anlaşmasının imzalanmasında önemli görevler üstlenen Dr. Nur, Rusya'ya gönderilen heyetin başındadır. Nitekim Ukrayna hükümetiyle 2 Kânunusani 1922 tarihli tasdiknamelerinin Harkov'da imzalanmasında özel görevli olarak Dr. Nur'un riyaseti tahtında Saruhan mebusu Süreyya ve Trabzon mebusu Recai ve Binbaşı Yakup Beylerin gönderilmesi planlanmıştır.¹²

Meclis'te heyetin masrafları gündemi meşgul etmiş, Malatya Milletvekili Lütfi Bey'in yol harcırahlarının milletin parası olduğundan masraf ne ise ondan fazlasının verilmemesini söylemesinin üzerine Dr. Rıza Nur, istifa edebileceğini bildirmiştir. Artan tartışmalarda Cemal Bey, Dr. Nur'un Meclis'te her zaman şahsının muhterem olduğunu, buradaki mevzunun neden ikiden fazla kişinin gönderilmek istendiğinin anlaşılması olduğunu bu durumun fazla masrafa sebebiyet verdiğini ve sorulananın bu olduğunu belirterek meclisin istifa istemediğini bildirmiştir. Diğer vekillerin de Cemal Bey'i onaylamasıyla durum çözülmüş, Harkov'a gönderilmesi Meclis'te kabul edilmiştir.¹³ Fevri kişiliği onun eleştirilere karşı verdiği tepkilerinde de kendini göstermekte, ülke için çalışmayı seven yapıda olsa da en ufak eleştiride verdiği tepkiler kendisini çalışması zor bir insan yapmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Batılı devletler karşısında aldığı başarının bir göstergesi sayılan Lozan Antlaşmasını imzalamak üzere gönderilen heyet adına Dr. Nur, Sulh Heyet-i Murahhasası azası olmuştur. Saltanatın kaldırılması önergesinde çalışmalarını bulunan Dr. Nur'un, en önemli çalışmalarından biri de Lozan Konferansı'na delege seçilmesidir.

Konferansta Hariciye Vekili Edirne Mebusu İsmet Paşa, Sıhhiye Vekili Sinop Mebusu Dr. Nur, Trabzon Mebusu Hasan ve Adana Mebusu Zekai beylerin katılmaları ve bu süre zarfında izinli sayılmaları sağlanmıştır. Ülkemizin bağımsızlık alameti olan antlaşmaya 24 Temmuz 1923'te İsmet İnönü ve Hasan Saka ile birlikte imza koymuştur. Dr. Nur, pek çok gizli ve açık celselere Lozan konferansı sırasında katılmış, Türk Hükümeti'nin ali amaçları için gayret sarf etmiştir. Ancak Dr. Nur'un Lozan görüşmeleri esnasında Türk gazetecilerine verdiği demeçte Fransa, Suriye sınırlarına müdahale ederse biz de ordu göndeririz demesi buna karşılık İsmet Paşa'nın gazetelere aksi ifadelerde bulunması Fransa basını tarafından ilan-ı husumet olarak algılanmıştır.¹⁴ 28 Haziran 1923'de Türkiye'nin ilk genel seçimi olan seçimlerde Sinop milletvekili olarak seçilse de husumeti olan İsmet İnönü kabinesinde yer almamıştır. Bu dönemde vekillik görevi dışında mecliste ve bakanlıkta fiziken bulunmamayı seçmiştir.¹⁵

Gitgide Atatürk ve hükümetleriyle olan anlaşmazlıkları artmıştır. 1926 yılına kadar Sinop'ta ikaamet etmeyi seçen Dr. Rıza Nur, bu tarihlerden itibaren Paris ve Mısır'a gitmiş, Türkiye'ye dönmesi Atatürk'ün ölümüyle gerçekleşmiştir. Milletvekilliği emekliliği için Tekaüt Kanunu'nda geçen yoklamalara senede 2 kere başvurma gereklerini yerine getirmemiş, 61. maddeye uymadığı için emekli maaşı 1940'da kesilmiştir.^{16,17}

DR. RIZA NUR'UN SAĞLIK BAKANLIĞI DÖNEMİ

Dr. Nur'un hekim olmasından kaynaklı sağlıkla ilgili alanlardaki görevleri oldukça fazladır. 1911'de Meclis-i Tıbbiye-i Mülkiye ve Sıhhiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlı morg müessesesi Şehremanetine bağlanmış, Dr. Rıza da bu müessesenin müdüriyetine tayin edilmiştir. Daha sonra müessese Adliye Nezareti'ne bağlanmıştır.¹⁸

1921'de Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi'nde teşkil olunan Meclis-i Ali-i Sıhhiye azalıklarına Dr. Rıza Nur, Dr. Vafı, Neşet, Ömer, Hikmet ve Ahmet Nureddin beyler tayin edilmiştir.¹⁹

Rıza Nur, 1921 yılının son ayında Sıhhiye Muaveneti İçtimaiye Vekâletine atanmıştır. Sinop'ta iken haberi alan Dr. Rıza, bir süre daha Ankara'ya gelebileceğinden, Bakanlık işlerini yürütmesi adına ve-

kâleten Celal Bey'in görevde bulunmasını uygun görmüş, Meclisce onaylanan isteği sonrasında bakanlık bir dönem vekâleten yürütülmüştür.²⁰

Sağlık Bakanı olduğu esnada Sinop mahalline gelen Sovyet Rusya'ya ait denizaltı mürettebatını karşılayarak, mürettebata verilen yemek daveti sırasında heyetle temaslarda bulunmuştur.²¹

1914'lerde kurumsal olarak var edilen Darüleytamlar Dr. Nur döneminde 200.000 kadar mevcudıyla yetim çocuklara barınma, bakım, sağlık, eğitim için hizmet vermekteydiler. Zamanla eytamlarda bazı sıkıntılar yaşansa da çocuk meselesi hususunda toplamda 10-15 kadar bazı örnek darüleytamlar açmak suretiyle bu çocuklara hizmet sunma hususu önemsenmiştir. Açılacak yeni darüleytamların tümüyle devlet idaresinde olmasının devletin mali yükünü artıracığı düşünülse de darüleytamların 1 Kasım 1922'de Umur-u Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti'ne bağlı birer özel müessese olması düşünülmüş, yaklaşık 1 ay sonra çıkarılan 2042 numaralı Darüleytamlar Talimatnamesinde darüleytamların bu vekâlete bağlı olduğu ve "muavenet-i içtimaiye komisyonu"nun denetimine tabi olduğu düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle gelirleri sadece bağışlar, sergiler, belediyelerden katkıları ile değil Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti'nin eliyle de sağlanacağı kararlaştırılmıştır.^{22,23} Sıhhiye Vekâletinde görevdeyken Adnan Bey'le Darüleytamlarla ilgili resmî yazışmalarda bulunan Dr. Nur, Tevfik Bey'in İstanbul Darüleytamlarından birine tayini için Adnan Bey'in ricasını yerine getirmiştir.²⁴

Sağlık Bakanlığı döneminde Darüleytamların pek karışık-bozuk bir hâlde olduğunu fark eden Dr. Nur, bazı yerlerde Darüleytamların askeri bir idare altında, bazı yerlerde belediyeler ve cemiyeti Hayriye'nin idaresinde ve bazı yerlere de Vekâletin baktığını bu düzensizliğin muntazam ve yeknesak bir hâlde getirilmesi adına nizamname yapacağını belirtmiştir. Ayrıca Rusya ve Yunanistan'da açlık, sefalet ve salgın hastalıklar bitap düşmüş esirlerin getirilmesi adına Sıhhiye Vekâleti Bütçesine 40.000 lira ek tahsisat yapılmasını istemiş ve Meclis tarafından onaylanarak Vekâlet Bütçesinin yekünü 851.285 lira olmuştur. Dr. Nur, Sağlık bakanlığı döneminde de bazı sert çıkışlarıyla bilinmektedir. Bunlardan biri;

Vekiller İntihabı Kanunu nedeniyle Sıhhiye Vekilliği görevinin gayrisahih olduğunu bu nedenle istifa ettiğini bildirmesidir. Ancak Meclis'te yapılan 185 kişinin iştirak ettiği oylamayla 163 oy alan Dr. Nur, tekrar Sıhhiye Vekili olarak görevine devam etmiştir. Yeniden vekâlete seçilen Nur, şöyle demiştir: "*Arkadaşlar beni büyük bir ekseriyetle tekrar Sıhhiye Vekâletine intihap buyurdunuz. Bu teveccühünüzden dolayı arzı teşekkür ederim. Milletimize hizmet etmek için her türlü şeyimle çalışıyorum ve bütün âmâlîm bundan ibarettir. Emelim, yalnız sizin teveccühünüz ve her şeyden evvel Cenabi Hakkın tevfikân ihсан etmesidir.*"²⁵

Dr. Nur'un Sıhhiye Vekâletine atandığı dönem Kurtuluş Savaşı mücadelesinin sürdüğü dönemdir. Yunanlılar İzmir'i terk ederken yakıp yıkararak terk etmiştir. Bu esnada birçok insanın salgın hastalıklara maruz kalmaları yanı sıra çeşitli uzuvlarını da kaybetmiştir. Ancak Sıhhiye Vekâlet'ine ayrılan bütçe az ve yetersiz olmuştur. Dr. Nur Meclis'te yapmış olduğu konuşmasında bu durumu dile getirerek Heyeti Aliyenin biraz daha lütfükâr davranarak Sıhhiye Bütçesine zam yapılmasını istemiştir. Dr. Rıza Nur şöyle devam etmiştir: "*...vaktiyle bir yerden gelmiş muhacirler, bir yere iskan edilmiş bunlara bakılmamış, yani iklimi nasıl? Müsait mi? Bu adamlar hangi iklimden geliyor? Bu iklimlerin havası ile imtizaç edebilir mi? Sonra hastalık var mı? Mesela malarya denilen o müthiş hastalık var mı; bunlara hiç bakılmamış. Getirilmiş, iskan edilmiş ve hepsi de mahvolup gitmiştir. Bugün oralarda köy harabelerinden, mezarlıklardan başka bir şey görmüyoruz... bu hususta tetkikat yapmak en mühim mesail-dendir. Onun için bendeniz Moskova'ya gitmeden evvel bu bütçeyi tertib ettiğim vakitte o hususta tetkikat yapmanın ehemmiyetini takdir ettiğimden dolayı; tetkikat yapmak için bir memur tayin etmiştim... gelen muamelatı toplasın, malumat getirsin, adamlarını mahallerinde bu işe memur etsin ve böyle tetkikattan bir netice çıkaralım. O netayiç iledir ki, iskanı hakiki bir surette yapacağız, yoksa bunu yapmazsak, ilmi surette tetkikat yapmazsak, milletin parası hederdir. Onun için çok rica ederim, buraya bu tetkik memurunu, zaten maaşı otuz liradan ibarettir; bir de katibi vardır, bunun da ilave buyrulmasını rica ederim, katibin maaşı da on lira raddesinde cüzi bir paradan ibarettir.*"²⁵

Dr. Nur'un bu teklifi Mecliste kabul edilerek iskân edilmek üzere Türkiye'ye gelecek olan muha-

cirlerin yaşam koşulları ve sağlık durumları incelenmek üzere konu için memur tayin edilmiştir. Bu dönemde, Tokat ilinde vuku bulan çiçek hastalığı ile mücadele verilmiş, mecliste durumun tetkiki için bas-kılarla karşılaşılmıştır. Tokat Mebusu Rıfat Bey Sıh-hiye Vekili Dr. Nur'a bu hastalığa alınacak tedbirler ve hastalığın akıbeti hakkında bilgi istemesi sonra-sında 1918'de Devrek'de 28 çiçek hastasının ortaya çıktığını bunlardan altısının vefat ettiğini bildirmiştir. Ayrıca İstanbul'dan aşılardan istenmesiyle durum için çareler arandığı gözlenmiştir.²⁶

DR. RIZA NUR'UN UZUN SÜREN GURBET YILLARI VE TÜRKİYE'YE DÖNÜŞÜ

Uzun yıllar yurt dışında olan Dr. Nur, Atatürk'ün ölü-münden sonra Türkiye'ye dönmüştür. Yurt dışında kaldığı süre zarfında çeşitli eserler yazmış ve Türki-ye'deki siyasi yapıyı yakından takip etmiştir. Türki-ye'ye geldikten sonra eskisi kadar siyasi hayatta etkin rol alamamıştır. Dr. Nur'u en çok üzen, Türkiye'ye geldikten sonra kendisine bağlanan emeklilik maaşın-ın kesilmiş olmasıdır. Rıza Nur, emeklilik maaşının iadesi için dava açmış ancak açmış olduğu dava yok-lamalara müracaat etmemesi gerekçesiyle davanın temyizinden vazgeçtiği Maliye Vekâleti tarafından Yüksek Baş Vekâlete bildirilmiştir.²⁷ Türkçülük fik-riyatının önemli savunucularından olan Dr. Nur, Tür-kiye'ye döndükten sonra "Tanrıdağ Dergisi" adında bir dergi çıkarmaya başlamıştır. İlk sayı 8 Mayıs 1942'de son sayı 4 Eylül 1942'de çıkmıştır.⁷

Dr. Nur 1942'de vefat etmiştir. Vali ve Belediye Reisi Dr. Lütfi Kırdar, Başvekâlet Müsteşarı Cemal Yeşil'e gönderdiği resmî evrakta Merhum Dr. Nur için Mezarlar Müdürlüğüne 238 lira sarf edildiğini, varislerinden bir kimse bulunamadığı için bu parada mezarlıklar müdürlüğü hesabından açık kaldığını bil-dirmiştir. Kırdar bu paranın gönderilmesini rica et-miştir.²⁸ Dr. Nur'un etkin siyasi yaşamından sonra ölüsünü dahi gömecek kimsenin olmayışı ilginçtir. 1943 yılında Rıza Nur'un 1 Şubat 1938 tarihli, 8 sa-yılı Türk Birlik Revüsü adlı dergisinin dağıtımı ya-saklanmış, toplatılması İsmet İnönü'nün imzasıyla karara bağlanmıştır.²⁹

Dr. Rıza Nur tarafından Sinop Vilayetinde bir Millî Kütüphane kurulmuş, Niş Köyü mevkiindeki bin dönüm millî arazinin 250 dönümü mezkûr kü-

tüphaneye vakıf edilmiştir. 1995 senesinde hâlâ ayakta olan kütüphane için Necmettin Cevheri tara-fından Başbakanlığa yazılan resmî evrakta Dr. Rıza Nur Vakfına ait kütüphane binasının her türlü bakım ve muhafazasının sağlanması kaydıyla, buranın kü-tüphane olarak kullanılmasının devamı için protokol şartları doğrultusunda 5 yıl süreyle bedelsiz olarak Kültür Bakanlığına tahsisi sağlanmıştır.²⁹

TARTIŞMA

Avşar, Dr. Nur'un hayatından, eserlerinden bahset-tiği "Dr. Rıza Nur and Tanrıdağ Magazine" başlıklı çalışmasında yanlışlarıyla doğrularıyla Nur'u değer-lendirmiş, özellikle "Hayatım ve Hatıratım" başlıklı hatıratının bilimsellikten uzak tamamen kişisel duy-gularıyla kaleme aldığını, içinde birçok tutarsızlığın bulunduğunu belirtmiştir. Avşar'a göre her şeye rağ-men Nur, Türkçülüğü savunan, Türk halkı için hiç-bir çalışmadan kaçınmayan çalışkan bir şahsiyettir.⁷

Dr. Nur'un eserlerinden özellikle hatıratı ve yayın hayatından sorumlu olduğu Tanrıdağ Dergi-sinden, günümüzde yapılan çalışmalardan anlaşıldığı üzere sivri hatta bazen küfre varan bir üslubunun ol-duğu anlaşılmaktadır. Aslında iyi bir hekim olan ancak dönemin şartlarından dolayı siyasete uzak du-ramayan Nur, olaylar kendisinin istediği şekilde ge-lişmediği zamanlarda agresif tavırlarıyla hem Osmanlı Devleti yönetimi esnasında hem de Türkiye Cumhuriyeti Devleti Döneminde siyasi camiada ok-ları üzerine çeken yapısıyla bilinmektedir. Henüz daha 1910'da Dr. Nur hakkında İttihat ve Terakkiye olan muhalefetinden dolayı tahkikat başlatılmıştır.³⁰ Onun sivri dilli olması, Osmanlı rejimini, Cumhuri-yetin kurucu kadrosunu eleştirmesi ve hatta bazen Türkçülüğe karşı bile ters duruşu kendisinin hiçbir gruba dâhil edilmemesine neden olmuştur. Hekimlik yaptığı Balkan Savaşlarında da üslubu ve sert ta-vırlarından kaynaklı İttihat ve Terakkiye muhalefe-tinden dolayı Dr. Nur hakkında idam cezası istenilmiştir. Nur'u ziyaret eden Cemal Paşa "kale-minizden kan ve zehir damlıyor sizi hudut haricine çıkaracağız." diyerek Nur'a idam edilmeyeceğini ancak sürgün edileceğini bildirmiştir.³¹ Nur'a yönelik itiraz ve şikâyetler neredeyse hemen hemen her toplu-luktan gelmiştir. Tabib Hamdi Efendi, Dr. Rıza Nur'un

tevkifini icap ettiren hâller hakkında önemli malumata sahip olduğunu bildiren ifadesine havi evrakı Divan-ı Harbi Örf-i Riyaset-i Aliye'sine göndermiştir.^{32,33} Muahede Gazetesi'ndeki "Rıza Nur Bey tahliye edildi" manşeti ile neşredilen makalenin sahibi Dr. Ali Baha Efendi, gazetenin mesul müdür ve sahibi Pertev Tevfik Efendi divan-ı harbe sevk edilmiştir.^{32,33}

Haber kanallarındaki siyasi baskı döneminde dahi Dr. Nur'un sert çıkışları, onun fevri, korkusuz, sözünden sakınmayan bir kişilik olduğunun göstergesidir.

Ülkemizin geçirdiği toplumsal değişimi Tanzimat'tan günümüze anlatmaya çalışan, toplum ve insanları üzerine çözümlemeleriyle bilinen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Dr. Nur ile ilgili değerlendirmesinde kendisinden şöyle bahsetmiştir: "*Rıza Nur'u ben şahsen tanımışumdur. İçkiye dedikoduya düşkün ve kendini dev, başkalarını şeytan aynasında görür, ruh hastası bir zavallı adamdı.*"³⁴

Dr. Nur faaliyetleriyle Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında her alanda büyük yararlılıklar göstermiştir. Ayrıyeten sağlık politikalarının oluşturulmasında etkili olmuştur. Savaş döneminde olan bir ulusun oluşturmaya çalıştığı sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasında, halk sağlığının korunması, tıp alanının modernleştirilmesi konularında önemli görüş-çalışmaların gerçekleştirilmesinde rol oynamıştır. Toplumun genel sağlık durumunun iyileştirilmesi için hijyen, aşılar, sağlık eğitimi gibi konulara vurgu yapmış, bu yaklaşımları, halk sağlığı politikalarının temelini oluşturan unsurlardan biri hâline gelmiştir.²⁶

Dr. Nur, tıp alanından başka siyasi alanlardaki siyasi görüşleriyle tanınmıştır. Milli Mücadele'deki faaliyetleri, Türk siyasi yaşamındaki rolü, onun tıp tarihindeki yerini özel kılmıştır.

SONUÇ

Dr. Nur ilk Milli Eğitim ve Sağlık Bakanı olma şerefine haiz olmuştur. Türkiye açısından 2 önemli barış anlaşmasında imzası bulunmuştur. Siyasi yönü, Türk-ülük meselesi üzerine yazı ve düşünceleri, ailevi yaşamı, siyasi çekişmeleri o denli fazladır ki kendisiyle ilgili yazı kaleme alanlar daha çok bu konulara ehemmiyet vermiş, onun tıp tarihine katkılarını daha çok sağlık bakanı olması ve tıp ile ilgili yazdığı yazılarını örnekleyerek geçiştirme yolunu seçmişlerdir.³⁵ Dr.

Nur, zeki bir kişiliktir, çoğu zaman duygularıyla hareket etmiştir. Yanlış gördüğü şeyleri sert bir üslupla ifadeden kaçınmamıştır. Bu nedenle hiçbir siyasi mecraaya ait olamamıştır. Bu, onu yalnızlığa itmiş, yalnız ölmüştür. XIX. yüzyılın sonları-XX. yüzyılın başlarında yaşayan Osmanlının kültürel yaşamını solumuş, Cumhuriyet'in kurulmasına öncülük etmiş, ümmet anlayışından millet anlayışına geçmede mihenk taşı olma özelliğine sahip, iki dünya savaşı görmüş, duygusal tepki ve yapısıyla bilinen Dr. Nur'un haleti ruhiyesinin tutarlı olmaması psikoloji açısından bakıldığında belki de beklenen bir durumdur. Dr. Nur, hayatı boyunca her şeye rağmen çalışmış didinmiş, geçmişini anlamamız için eserler bırakmıştır.

Dr. Nur, sadece bir hekim değil, yazar, siyasetçi ve aydın kimliği ile de bilinmektedir. Çok yönlü kimliği sayesinde hem tıp alanında hem de kültürel ve siyasi düzeyde etkili olmuş, döneminin önemli bir entelektüeli olarak yaşadığı çağa ışık tutmuştur. Dr. Nur, Batı'da aldığı tıp eğitimi sonrasında Türkiye'ye döndüğünde modern tıp yaklaşımlarını, tedavi yöntemlerini tanıtarak, tıp alanında bir dönüşümün öncüsü olarak tıp eğitiminin sadece teorik bilgilerle değil, uygulamalı ve laboratuvar çalışmalarıyla da desteklenmesi gerektiğini savundu. Bunun için pek çok sağlıkla ilgili eser ortaya koyarak herkesin yararlanmasına adına adımlar atmış, Türk tıp tarihinde modern tıp uygulamalarının yaygınlaştırılması, sağlık politikalarının oluşturulması, tıp öğrencilerinin pratik becerilerini geliştirmeleri adına katkı vermiştir.^{3,5-7}

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Bu çalışma hazırlanırken tüm yazarlar eşit katkı sağlamıştır.

KAYNAKLAR

1. TBMM Albümü. VIII. Yasama Dönemi / 1946-1950. Cilt 1. 1920-1950. TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1. Haziran 2010. p.117. Erişim tarihi: 15.01.2024 [\[Link\]](#)
2. Atatürk Ansiklopedisi [İnternet]. ©2021 T.C. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu - Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı [Erişim tarihi: 01.11.2023]. Rıza Nur (1878-1942). Erişim linki: [\[Link\]](#)
3. MMZC.c001 Cilt Fihristi. Birleşim 1,2,3. 4-6-9. 12. 1324.
4. BCA. 30-10-0-0, 195/335/8, M-05.04.1926; BCA. 3010-0-0, 4/24/14, M-09.03.1926.
5. Tanaçan H. Türk ortopedisinin tarihçesi [History of Turkish orthopedics]. Acta Orthop Traumatol Turc. 1993;27(3):151-9. [\[Link\]](#)
6. BOA. MF.MKT, 991/77, H- 07.03.1325; BOA. 180-9-0-0, 47/240/15, M-31.12.1926.
7. Aşar Z. Türklük için Yaşayıp Ölen Adam Dr. Rıza Nur ve Tanrıdağ Dergisi [Dr. Rıza Nur and Tanrıdağ Magazine]. Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi. 2018;3(1):45-77. [\[Link\]](#)
8. TBMMZC. D: 1, C: 24, İçtima Senesi: 3, 27. İçtima, R- 26.10.1338, p.208.
9. BOA. HR.İM, 59/43, M-31.12.1921. [\[Crossref\]](#)
10. TBMMZC. D: 1, C: 1, İ: 1, 06.05.1336, p.217.
11. TBMMZC. D:1, C: 6, İ: 1, 04.12.1336, p.200-21.
12. BCA. 30-18-1-1, 4/52/18, M-12.03.1922. [\[Crossref\]](#)
13. TBMMZC. D: 1, C: 18, İ: 3, 18.03.1338, p.260-70.
14. BCA. 3-10-0-0, 218/473/14, 16.04.1923; BCA. 30-10-0-0, 204/397/15, 27.04.1923.
15. TBMM. 2. Dönem Sinop Milletvekili. [\[Link\]](#)
16. Resmi Gazete. Askerî ve mülki tekaüt kanunu. Sayı 1517. 11 Haziran 1930. S.9046. [\[Link\]](#)
17. BCA. 30-18-1-2, 827/769/10, M- 09.11.1995. [\[Crossref\]](#)
18. BOA. BEO, 4120/308972, H-25.12.1330; BOA. DH.İD., 157/17, H-17.03.1331.
19. BOA. BEO, 4697/352259, H-28.02.1340.
20. TBMMZC. D: 1, C: 16, İ: 2, 26.01.1338, p.140-1.
21. BCA. 30-10-0-0, 200/362/3, M. 14.06.1922. [\[Crossref\]](#)
22. Nâmi K. Yeni Darüleytamlar. Anadolu Terbiye Mecmuası. 1923;2(1):Sayı:9;66vd.
23. Darüleytamlar Talimatnamesi. Düstur 3. Cilt: 3. Talimatname Numarası: 2042, 5 Kanun-u Evvel 1338: 170.
24. BOA. HR.İM, 21/128, M-29.09.1923. [\[Crossref\]](#)
25. TBMMZC. D: 1, C: 24, İ: 3, 25.10.1338, p.180-5; TBMMZC. D: 1, C: 23, İ: 3, 25.09.1338, p.180; TBMMZC. D: 1, C: 24, İ: 3, 25.10.1338, p.169-70.
26. TBMMZC. D: 1, C: 28, İ: 4, 22.03.1339, p.138.
27. BCA. 30-11-1-0, 138/12/1, M-06.04.1940.
28. BCA. 30-10-0-0, 193/325/13, M-23.11.1942; BCA. 30-18-1-2, 104/5/11, M-16.12.1943.
29. BCA. 30-18-1-1, 17/83/16, M-10.01.1926; BCA. 30-18-1-2, 827/769/10, M-09.11.1995.
30. BOA. DH.EUM.THR, 46/32, H-11.08.1328.
31. Ulusoy M. Dr. Rıza Nur ministry of education activities. Karaelmas Journal of Education Sciences. 2014;2:175-81. [\[Link\]](#)
32. BOA. DH.EUM.KADL, 1/12, H- 20.10.1328.
33. BOA. DH.EUM.THR, 51/59, H-28.09.1328.
34. Baydar M. Karaosmanoğlu Nur Baba, Rıza Nur ve Atatürk üzerine açıklamalar yapıyor. Milliyet Sanat. 1974;38319862. [\[Link\]](#)
35. Ersoy T. Bir sağlık bakanı portresi ya da gecikmiş bir olgu sunusu: Doktor Rıza Nur [Bir sağlık bakanı portresi ya da gecikmiş bir olgu sunusu: Doktor Rıza Nur]. Toplum ve Hekim. 1993;8(54):72-6. [\[Link\]](#)